

לשאלת לימוד ספרותנו החדשה

ב.מ.ש.א. מתאריך 12 באפריל ש"ז נתפרסמה עמדה מסוימת על דב סדן על "ספרותנו החדשה ר" ל"מורה" (המלכה"ד - גליה ירד"ני). ומתוך הסתמכות על דבריו של דב סדן באותה שיחה, חולק עורך ה"משא" - במסגרת המדור "ציונים" - על תכנית הלימודים בספרות, הנוהגה בבתי הספר ה"יסודיים והתיכוניים בארץ" ומציע כמה הצעות משלו בעניין זה. יור"ש שה נא לי תחילה להעיר שאותה הסתמכות אינה לגיטימית ואינה אפשרית; ושנית לבקר את ביקורתו של העורך ואת הצעותיו.

אם אינני טועה, נתחנך דב סדן להוראת הספרות העברית בשלב החינוך הגבוה, האוניברסיטאי, שכן הדגשתו הנה מחקרית היסטורית. הוא מזכיר לנו שבצד ספרות ההשכלה יש לעמוד גם על הספרות החסידית וגם על הספרות המתנגדית, שכן החסידות וההשכלה הן שתי תנועות בחיים היהודיים ובספרות שצמחו מן תוך כשלושה של התנועה השברית. ובצידן המשיכה את קידמה הגישה הישנה, המתנגדית. דב סדן מדגיש במיוחד שאין להזניח את ספרות ההשכלה בלא לראות שהיא מורכבת על גבי ירד"שה אחרת ומנטאליות אחרת, אם זו של החסידות ואם זו של המתנגדות. והנה עניינים אלה, שהנם שולי בעלי השיבות למחקר שרסתי של ספרות ההשכלה וללירמודה בשלב גבוה, הנם טפלים לחלוטין לגבי הוראת הספרות בתי הספר היסודיים והתיכוניים. הוראת הספרות בבית הספר התיכוני (ולא כל שכן - ביסודי) שרונה לחלוטין - על כל פנים צריכה להיות שונה לחלוטין - מזו שבאוניברסיטה, שכן בבית הספר התיכוני איננו מעוניינים בתולדות הספרות ובמחקר מדעי של הספרות, אלא בספרות עצמה. אנו מעוניינים להפגיש את הנער בגיל ההתבגרות עם מספר יצירות ספרותיות בעלות ערך, ומסוגים שונים, כדי לתת בלבו את האדם על גילויו השונים, כדי לעזור לו לעצב את אישיותו שלו. לעורר את רוחו ולעדנה ולענגה, לפתח את טעמו והבנתו וחושו הביקורתי. אנו מבקשים שיתרשם מן היצירה הספרותית, יבין אותה מתוך עיון בה, בעזרת המורה המשאיר ומתן המשותף בכתה. ודאי שעיון בדתולדות הספרות יכול לסייע בהבנת היצירות הספרותיות, אבל גדולה הסכנה שמתוך עיון זה תשתבצה היצירות לאילו סכימה של תולדות הספרות, ושהתעמקות בתולדות תאפיל על היצירות עצמן, אם אמנם, טול מביאליק את ירושתו החסידית וההלינית ראתה נוטל למעלה ממחציתו הנה לא נעסוק משום כך בבית הספר התיכון בעקובה שיטתית אחרי ירושה חסידית וההלינית זו, ובאין ברירה נהיה מוכנים להסתפק בהבנת השארית שבמחצית הפנומה. גראה לי שלא נתכוון דב סדן בדבריו לחינוך התיכוני כלל, ושאלף אין הוא נוטה להסיק מדבריו מסקנות כלפי החינוך התיכוני.

סמולנסקי וכו', ועל כן אין מספיק להגיע אל עננות, הנה ב"נסין, ברנר, שלונסקי, אלתרמן, אצ"ג"; כתוצאה מכך מהזים ה"תלמידים, ספרות עברית - עם יובש, מליציות, שכלתנות, ה"פת מוסר ודיוק מן החיים". אם לצרף לכך את הדברים הנלהבים על הספרות החסידית בסוף אותה רשימה, נראה שהעורך נוטה להזניח את ספרות ההשכלה ולהכניס במקומה את הספרות החסידית. מכאן ואת עננות, הנה, גנסין, ברנר, שלונסקי, אלתרמן, אצ"ג" פ"כאן, ובכך לפתור את שאלת ה"ראת הספרות העברית החדשה, אינני רואה כיצד ההסתמכות על סדן מסייעת לנגח את ספרות ההשכלה, אך נניח להסתמכות זו ונבדוק את הדברים לעצמם.

התקפה על הוראת ספרות ההשכלה בבית הספר התיכוני כ"יום, הנה כמעט התפרצות דרך דלתות פתוחות, שכן כמעט שאין מלמדים כיום כלל את יצחק ארי"ס, ראובן אשר ברידס, ארי"ם הכוזב וסמולנסקי, ואם עוד עו"ט קים בהם במקצת, הרי עושים זאת בעיקר במסגרת של עיון "מדעי" בתולדות הספרות העברית. מלבד שיירי מיכל ויליג ר"אהבת ציון" של מאפו כמעט ר"אין עוסקים בספרות ההשכלה, כך השאלה של הוראת ספרות ההשכלה כמעט ונפתרה למעשה, ובצדק; מאחר שאנו מבקשים ל"בית הספר התיכוני יצירות ספרותיות בעלות ערך ספרותי ומחנך, הנה כמעט שלא נמצא עניין בספרות ההשכלה, ראוי לציון שה"ועדה הרשמית לקביעת תכנית לימודים בספרות, בראשותו של שלמה שפאן, הסתפקה בהקצאת 25 שעות לימוד לספרות ההשכלה ולה, כלומר כחדשיים מתוך ארבע שנים, ואף זאת בצורה של סקירה היסטורית המלווה דוגמאות. לפני המש"עשרה שנה עוד היה צורך להתקייף את ההגומפה בהוראת ספרות ההשכלה; כיום התקפה כזאת מיותרת, ואם מספיקים בה, זרי מתעלמים מן ה"בעיות הממשיות שבקביעת תכנית לימודים בספרות.

כך עם ההתקפה הקלה על ספרות ההשכלה בא הפתרון הקל של עננות, הנה, גנסין, ברנר, שלונסקי, אלתרמן, אצ"ג" - פתרון שיתקבל על הדור שגדל בארץ, התחנך בה, וחש על בשרו את כל קלקלותיה של שיטת ההוראה הנ"הוגה". קל לנפנף בסופרים ומשררים אלה כבדגל, קשה הרבה יותר למצוא להם מקום מתאים בתכנית וללמדם כראוי בבית הספר התיכוני בארץ. אין ספק שכ"מה סיפורים קצרים ואף ארוכים של עננות, אפשר וכדאי ללמד, ר"אולי גם שנים שלוש סיפורים של הנה, ושנים שלוש סיפורים של ברנר, ושיירים בודדים מן ה"משוררים שהוזכרו, אך אינני ר"אה בבית הספר התיכון את מקום של "בחורף", "מסביב לנקר דה", "מכאן ומכאן", "השכול וכ"שלוך", "הצדה", "בינתיים", "ב"טרם", "אצל", "בגלגל", "דו", "שיירי מכות מצרים", "ספר הק"הכנסת כלה", ועד הנה", אם מדברים סופרים ומשוררים אלה, מתכוננים ליצירות המיוחדות אר"תם ואסיינות להם ולא לאיזה שיר או סיפור שבמקרה אפשר להכניס לתכנית. והנה דוקא ה"יצירות הגדולות, המיוחדות כל א"חד משבעת הסופרים שהוזכרו ר"אסיינות להם, אינן חוסר לימוד מתאים בבית הספר התיכוני בא"רץ! אכן, עובדה פתמיהה, וראוי שניתן את דעתנו עליה, וננסה לברר היטב מדוע סופרים אלה -

שהעורך מציינם במיוחד כגדולי הסופרים והמשוררים בידו האחד ר"ח (ובמקצת גם בידו שקדם לו) - אינם יכולים לפתור לנו את שאלת תוכנית הלימודים בספרות. בבירור כזה נשחול לעמוד על גישותיהם הנפשיות של יוצרים אלה, תכניהם ונושאייהם, ועל ה"משמעות החינוכית של הגישות, התכנים ונושאים האלה מצד א"חד, ועל פגונגם, דרך כתיבתם ו"חוסס ללשון מצד שני. אנו יכולים להצריך כמה מסופרים אלה, אך הערצה זו מצדנו, הנוברים, אינה מוכה אותנו להכניס לתכנית ה"לימודים, ואולי עובדה זו צריכה לשמש פתח לתרגומים מסוג חדש, ותרגומים מנקודת מבט של ח"ר נון, על הספרות העברית בדרגה, אך אין לעסוק בנושא זה בחס"פת.

ועם כל זאת, צורך העורך בה"פ"נוטו אותנו אל הספרות, השוט"פת, הנכתבת והולכת בארץ, יש להכניס לבית הספר את הספרות השוטפת כדי להראות לנערים ש"הספרות הנה יצור חי והיא נכתבת ונולכת גם כיום, ונוטפת ב"בעיות היום ובחיי היום, כדי לע"ר ד" את הנערים לעקוב אחר ה"עשה בספרות בעברית, - כדי לגדל דוד של "צרכנים" לספרות הבעייה של תכנית הלימודים ב"ספרות כיום אינה בכך שהיא מ"רכבת בעיקר ספרות והשכלה, א"לא שהיא מורכבת ברובה מס"רות התחיה הלאומית; כשבעים וחמישה אחוזים של חומר הלי"מודים בספרות עברית בבית הס"פר התיכון נתחברו במשך חמ"שים השנה 1880-1930! ואם כ"במסגרת ספרות התחיה הלאומית אנו מוצאים את מיטב היצירות של הספרות העברית החדשה, ה"נה איננו יכולים להרשות לעצמ"נו חר"צדדיות זו, כדי להינצל מ"מנה, וכדי להעשיר את תכנית הלימודים בספרות עברית בבית הספר התיכון, עלינו ללכת גם ק"דימה, אל הספרות והולכת ונכ"תבת שנים האחרונות בארצנו, וגם אחרונית, אל היצירה העב"רית שלפני ספרות התחיה ולפני ספרות ההשכלה, - אל הספרות הגדולה שלנו בימי הביניים, וא"ר לי מתוך הוראת הספרות העברית הגדולה, הן בימי הביניים והן ב"תקופת התחיה הלאומית, נמצא לתלמידינו קריטריון לשפוט לפיו על הספרות החדשה הנכתבת כ"יום, מתוך כך יוכל אולי דוד ה"דש של צרכני ספרות וקוראי ספ"רות, לתרום לטיבה ולרפתה של הספרות השוטפת.

לבסוף, חזרה לעניין הספרות החסידית. מי שמבקש להבין את רוח הודד בישראל, חייב ליתן את דעתו על הנטייה הבלוטת בתוכנו לזרם ולשבח את החסידות, אם לעצמה ואם בניגוד להשכלה. רוד"חת בתוכנו גישה נפשית חיובית ביותר לחסידות, מבלי שנתנו ל"עצמנו דין וחשבון ספורט על ג"שה זו ומבלי שנסיינו לבססה. ג"שה זו מועברת גם לנוצר הישר"אלי בציונות שונים, עד שהוא נוטה לראות את ההשכלה כתנועת התבוללות ואת החסידות כיצירה צרופה וגדולה, יצירה למופת, של הרוח היהודית. אין כל הצדקה להתבסס על גישות נפשיות בל"תיברורות כאלה כדי להכניס את הספרות החסידית בהיקף רחב ל"תכנית הלימודים בבית הספר ה"תיכון בארץ. במקום נהייה סג"ר מנטאלית, מוטב לברר בידור ע"י ייני ממשי את ערכה החינוכי של התנועה החסידית, ואת ערכה ה"ספרותי החינוכי של הספרות ה"חסידית.